

استاد محترم

وزارت علوم، تحقیقات و فن آوری

دانشکده معارف قرآنی اصفهان

معاونت آموزشی و تحصیلات تکمیلی

پایان نامه کارشناسی ارشد رشته علوم قرآن و حدیث

عنوان:

اخلاق سیاسی در قرآن و روایات

استاد راهنما:

جناب آقای دکتر حسنعلی بختیار نصرآبادی

استاد مشاور:

جناب آقای محمد فولادگر

نگارش:

عباس شریفی

پاییز ۱۳۹۰

کلیه حقوق این اثر متعلق به دانشکده معارف قرآنی اصفهان می باشد.

تقديم به:

پيشگاه به عظمت بهانه خلقت، دردانه هستی رحمۀ الله الواسعه، خاتم الانبياء حضرت محمد بن عبدالله (ص).

ساحت مقدس حضرت ولی عصر (ارواحنا فداه) که سایه محبت و لطفش همواره بر سر ماست.

روح مطهر امام شهيدان خميني کبير (ره) احياگر اسلام ناب محمدي (ص) و شهيدان امام.

تقدیر و تشکر

بدین وسیله از کلیه کسانی که در انجام این تحقیق مددکار اینجانب بوده اند سپاس گذاری کرده و بهترین درودهایم را نثار شان می کنم به خصوص استاد محترم راهنما جناب آقای دکتر حسنعلی بختیار نصر آبادی و استا د مشاور جناب آقای محمد فولادگر که با راهنماییهای مدبرانه و دلسوزانه خود در امر تحقیق مرا یاری نمودند و با تشکر از پدر و مادر و همسر که مشوق اینجانب در راه تحصیل بوده اند.

چکیده

بررسی و مطالعه در مورد صفات و ویژگیهای اخلاقی سیاستمداران از منظر قرآن و روایات هدف مورد نظر این پژوهش توصیفی است. بدین منظور ضمن بیان کلیاتی پیرامون برخی از محورهای اساسی اخلاق سیاسی از جمله ارائه مفهوم صحیح و دقیق از اخلاق، سیاست، اخلاق سیاسی، انواع رویکردها به سیاست، نظرات پیرامون ارتباط اخلاق و سیاست و دیدگاه بزرگان دین در این زمینه، و همچنین با بهره گیری از آیات و روایات و رجوع به سیره عملی پیامبر(ص) و حضرت علی (ع) در طول دوران حکومتشان و به خصوص استفاده از سخنان گهربار حضرت در نامه ۵۳ نهج البلاغه خطاب به مالک اشتر، اصول و ارزش های بنیادین و بایسته ها و نبایسته های اخلاق سیاسی در دو بعد فردی و اجتماعی مورد بحث و بررسی قرار داده شده است که نتایج حاصل از آن بدین ترتیب می باشد:

الف) اصول و ارزش های بنیادین اخلاق سیاسی: منظور از اصول در این پژوهش آن دسته از فضایل اخلاقی است که نسبت به سایر فضایل اخلاقی در اولویت قرار داشته و به عنوان اصل و ریشه برای بوجود آمدن سایر فضایل به حساب می آید. این اصول عبارتند از: ایمان، تقوا و تزکیه و تهذیب نفس، عدالت، حفظ وحدت، خیر خواهی، شرح صدر.

ب) بایسته های اخلاق سیاسی در بعد فردی عبارت است از: عبادت و شکرگذاری، توکل، عزت نفس، حسن خلق، ساده زیستی، امید و آرزو، انتقادپذیری، رازداری و... و در بعد اجتماعی شامل تولی و تبری، امر بمعروف و نهی از منکر، حضور در صحنه، احترام به قانون، رفق و مدارا، بینش سیاسی، تعظیم شعائر اسلامی، آزادگی و استقلال فکری و... می باشد.

ج) نبایسته های اخلاق سیاسی در بعد فردی عبارتند از: جاه طلبی، تکبر، خود رأیی، نفاق، عجب و خود پسندی، بخل، تنگ نظری و.... و در بعد اجتماعی می توان بد زبانی در مسایل سیاسی، منت نهادن، غدر، اجبار و تحکم، جدایی از مردم، شایعه پراکنی، انظلام و استرحام و.... را نام برد.

کلمات کلیدی: اخلاق، سیاست، اخلاق سیاسی، اصول اخلاقی، بایسته ها و نبایسته های اخلاقی.

فهرست مطالب

فصل اول: کلیات.....	۱
طرح مسأله	۲
اهمیت و ارزش تحقیق.....	۴
اهداف تحقیق.....	۶
سؤالات اصلی و فرعی تحقیق.....	۶
بیان نوع و روش تحقیق.....	۷
پیشینه و تاریخچه موضوع تحقیق.....	۷
فصل دوم: مفهوم شناسی.....	۱۰
مقدمه.....	۱۱
بخش اول: اخلاق.....	۱۲
۱- تعریف اخلاق.....	۱۲
۲- تبیین اخلاق.....	۱۳
۳- اقسام خلیات.....	۱۴
۴- علم اخلاق از دیدگاههای گوناگون.....	۱۵
۵- اهمیت اخلاق از دیدگاه قرآن.....	۱۶
بخش دوم: سیاست.....	۱۸
۱- تعریف سیاست.....	۱۸
۲- انواع رویکرد به سیاست.....	۲۰
بخش سوم: اخلاق سیاسی.....	۲۳
۱- تعریف.....	۲۳
۲- جایگاه و اهمیت.....	۲۳
۳- رابطه اخلاق و سیاست.....	۲۴
۴- ارتباط اخلاق با سیاست از دیدگاه حضرت امام خمینی(ره).....	۳۱
۵- لزوم صلاحیت های اخلاقی در مسائل سیاسی.....	۳۳

خلاصه فصل.....	۳۵
فصل سوم: اصول و ارزش های بنیادی اخلاق سیاسی.....	۳۶
مقدمه.....	۳۷
۱- ایمان.....	۳۸
۲ تقوا.....	۴۰
۲-۱ تعریف تقوا.....	۴۰
۲-۲ ارزش تقوا.....	۴۱
۲-۳ آثار تقوا.....	۴۳
۳- تزکیه و تهذیب نفس.....	۴۶
۴- عدل گرایی و احسان و دوری از بغی.....	۴۸
۵- حفظ وحدت.....	۵۳
۵-۱ اهمیت.....	۵۳
۵-۲ تفسیر وحدت.....	۵۴
۵-۳ رسول خدا(ص) بنیانگذار وحدت.....	۵۶
۵-۴ امام علی(ع) اسوه وحدت.....	۵۷
۵-۵ حمایت از خلفا برای حفظ اساس اسلام.....	۵۸
۵-۶ طرح وحدت اسلامی.....	۶۱
۶- نصیحت و خیر خواهی.....	۶۳
۶-۱ تعریف.....	۶۳
۶-۲ ارزش خیر خواهی و نصیحت.....	۶۴
۶-۳ ضرورت خیر خواهی و نصیحت برای تمام مردم.....	۶۴
۶-۴ ویژگیهای ناصح.....	۶۶
۷- شرح صدر.....	۶۷
۷-۱ مفهوم شرح صدر.....	۶۷
۷-۲ شرح صدر در قرآن.....	۶۹
۷-۳ شرح صدر و قدرت روحی.....	۷۸
۷-۴ اهمیت و ضرورت شرح صدر در مسائل سیاسی و مدیریتی.....	۸۰
۷-۵ عوامل شرح صدر.....	۸۴
۷-۶ آثار شرح صدر.....	۹۳

خلاصه فصل.....	۹۴
فصل چهارم: بایسته های اخلاق سیاسی در قرآن و روایات.....	۹۶
مقدمه.....	۹۷
بخش اول: بایسته های اخلاقی فردی.....	۹۸
۱- عبادت و شکر گزاری.....	۹۸
۲- توکل.....	۱۰۰
۲-۱ مفهوم توکل.....	۱۰۰
۲-۲ حقیقت توکل.....	۱۰۱
۲-۳ منشأ توکل.....	۱۰۱
۲-۴ درجات و مراتب توکل.....	۱۰۲
۲-۵ ضرورت توکل در سیاست.....	۱۰۳
۲-۶ آسیب شناسی توکل در سیاست.....	۱۰۸
۳- ساده زیستی.....	۱۱۰
۳-۱ لزوم ساده زیستی برای سیاست مداران.....	۱۱۰
۳-۲ ره آورد ساده زیستی.....	۱۱۲
۳-۳ آثار شوم تجمل گرایی مسئولان.....	۱۱۳
۴- عزت نفس.....	۱۱۵
۴-۱ تبیین عزت.....	۱۱۵
۴-۲ اسباب عزت مندی.....	۱۱۶
۴-۳ آفات عزت.....	۱۲۰
۵- قاطعیت.....	۱۲۱
۶- امید و آرزو.....	۱۲۱
۶-۱ مقدمه.....	۱۲۱
۶-۲ نقش امید در مدیریت جامعه.....	۱۲۲
۶-۳ عنصر امید در مدیریت خدا.....	۱۲۲
۶-۴ عنصر امید در مدیریت رهبران الهی.....	۱۲۴
۷- حسن خلق.....	۱۲۵
۷-۱ مقدمه.....	۱۲۵

۱۲۶.....	۷-۲ حسن خلق در برابر مردم و دشمنان.....
۱۲۷.....	۷-۳ دستاوردهای اجتماعی حسن خلق.....
۱۲۸.....	۸-راز داری.....
۱۲۹.....	راز و سیاست.....
۱۳۰.....	راز داری سیره بزرگان.....
۱۳۱.....	۹-صبر و استقامت.....
۱۳۱.....	۹-۱ تبیین صبر.....
۱۳۱.....	۹-۲ ویژگی رهبری.....
۱۳۳.....	۹-۳ صبر و سیاست.....
۱۳۶.....	۹-۴ فواید و آثار صبر.....
۱۳۸.....	بخش دوم: بایسته های اخلاقی اجتماعی.....
۱۳۸.....	۱-تولی و تبری.....
۱۳۸.....	۱-۱ مقدمه.....
۱۳۹.....	۱-۲ حقیقت تولی و تبری.....
۱۴۰.....	۱-۳ اهل بیت معیار تولی و تبری.....
۱۴۰.....	۱-۴ گستره تولی و تبری.....
۱۴۱.....	۱-۵ اهداف و انگیزه ها.....
۱۴۴.....	۲-تعظیم شعائر اسلامی.....
۱۴۴.....	۲-۱ تعریف و تبیین شعائر.....
۱۴۵.....	۲-۲ تعظیم شعائر یا تقوای دل.....
۱۴۶.....	۲-۳ تعظیم شعائر الهی سسیره بزرگان.....
۱۴۷.....	۲-۴ وظیفه کارگزاران.....
۱۴۷.....	۳-بینش سیاسی.....
۱۴۸.....	۴-رفق و مدارا.....
۱۵۱.....	رفق همیشه مطلوب نیست.....
۱۵۲.....	۵-احترام به قانون.....
۱۵۳.....	۵-۲ قانون در اسلام.....
۱۵۴.....	۵-۳ پیوستگی ایمان و قانون.....
۱۵۵.....	۵-۴ ضرورت پایبندی به قانون برای سیاست مداران.....

۵-۵	آثار اجرای قانون.....	۱۵۷
۶-	انتقاد پذیری.....	۱۵۸
۷-	تغافل.....	۱۶۰
۱-۷	مقدمه.....	۱۶۰
۲-۷	نقش تغافل در مدیریت سیاسی.....	۱۶۱
۸-	امر بمعروف و نهی از منکر.....	۱۶۲
۱-۸	مقدمه.....	۱۶۲
۲-۸	شیوه های اجرا.....	۱۶۳
۳-۸	آثار امر بمعروف و نهی از منکر.....	۱۶۴
۹-	آزادگی و استقلال فکری.....	۱۶۵
۱-۹	مقدمه، تبیین و اهمیت.....	۱۶۵
۲-۹	ضرورت استقلال فکری.....	۱۶۷
۳-۹	آفت ها.....	۱۶۸
۱۰-	غیرت سیاسی.....	۱۷۱
۱-۱۰	تعریف.....	۱۷۱
۲-۱۰	حیطه کاربرد.....	۱۷۲
۱۱-	تألیف قلوب.....	۱۷۴
۱-۱۱	تبیین موضوع.....	۱۷۴
۲-۱۱	راههای انس و الفت.....	۱۷۵
۱۲-	حضور در صحنه.....	۱۷۷
۱-۱۲	مقدمه.....	۱۷۷
۲-۱۲	ضرورت حضور در صحنه.....	۱۷۷
۳-۱۲	سیره اولیاء.....	۱۷۸
۴-۱۲	نکوهش بی تفاوتی.....	۱۸۰
۵-۱۲	گونه های حضور.....	۱۸۰
۱۳-	سایر موارد بایسته های اخلاق سیاسی.....	۱۸۳
فصل پنجم: نبایسته های اخلاق سیاسی		۱۸۶
مقدمه		۱۸۷

بخش اول: نبایسته های اخلاق سیاسی در بعد فردی..... ۱۸۸

۱- جاه طلبی..... ۱۸۸

۱-۱ مقدمه..... ۱۸۸

۲-۱ نکوهش جاه طلبی..... ۱۹۰

۳-۱ مفاسد جاه طلبی..... ۱۹۰

۴-۱ راه درمان..... ۱۹۲

۲- تکبر..... ۱۹۳

۲-۱ نکوهش تکبر..... ۱۹۳

۲-۲ راههای پیشگیری از وجود تکبر در سیاست..... ۱۹۴

۳- خود رأیی و خود محوری..... ۱۹۵

۴- نفاق..... ۱۹۷

۴-۱ تعریف نفاق و نکوهش آن..... ۱۹۷

۴-۲ ریشه های نفاق..... ۱۹۸

۴-۳ آثار زیانبار نفاق..... ۱۹۹

۴-۴ پیشگیری و درمان..... ۲۰۰

۴-۵ وظایف سیاست مدار در مقابل این رذیله اخلاقی..... ۲۰۱

۵- عجب..... ۲۰۱

۶- بخل و تنگ نظری..... ۲۰۳

ریشه و فرجام بخل و تنگ نظری..... ۲۰۴

بخش دوم: نبایسته های اخلاق سیاسی در بعد اجتماعی..... ۲۰۵

۱- منت نهادن..... ۲۰۵

۲- غدر..... ۲۰۶

۲-۱ تعریف و تبیین واژه غدر..... ۲۰۶

۲-۲ زشتی و نکوهش..... ۲۰۷

۲-۳ لزوم وفاداری..... ۲۰۸

۳- اجبار و تحکم..... ۲۰۹

آفات اجبار و تحکم..... ۲۱۰

۴- تقدم رابطه بر ضابطه..... ۲۱۱

۵- اختلاف..... ۲۱۳

۶- جدایی از مردم	۲۱۴
۷- شایعه پراکنی	۲۱۶
۱-۷ تعریف شایعه و انواع آن.....	۲۱۶
۲-۷ شایعه سازی حربه شیطان.....	۲۱۷
۳-۷ آثار ویرانگر	۲۱۷
۴-۷ دیدگاه اسلام.....	۲۱۸
۵-۷ برخورد با شایعه.....	۲۲۰
۸- ادب بیان نداشتن.....	۲۲۳
۹- انظلام و استرحام.....	۲۲۳
۱۰- سایر موارد نبایسته های اخلاق سیاسی.....	۲۲۸
فصل ششم: جمع بندی و نتیجه گیری.....	۲۳۱
فهرست منابع و مآخذ.....	۲۳۶

فصل اول

کلیات

۱- طرح مسأله

پژوهشهای جامعه شناسان و نگاهی به تاریخ بشر چه در دوران کهن و چه دوران اخیر گویای این حقیقت است که تشکیل دولت و حکومت همیشه و در همه شرایط یک ضرورت اجتناب ناپذیر عقلی و فطری بوده و می باشد و نمی توان از آن بی نیاز بود زیرا بشر مدنی الطبع است و تنها در سایه زندگی اجتماعی و تشکیلات منسجم سیاسی که در آن حقوق انسانها محترم شمرده شود می تواند به حیات خود ادامه دهد و در چنین شرایطی است که مسؤولیتهای فردی و اجتماعی جایگاه حقیقی خود را پیدا می کنند و در غیر این صورت زندگی بشر شکل انسانی و معقولی نخواهد داشت بلکه هرج و مرج، بربریت، توحش، حق کشی، بی قانونی زور مندان بر آنها حاکم خواهد بود. در اسلام بدون شک این ضرورت عقلی و فطری به خوبی درک شده و وجود حکومت به عنوان یکی از ضروری ترین نیازهای انسان و جامعه انسانی مورد تصدیق و تأیید قرار گرفته است.^۱ اسلام دین فطرت و عقل است و براساس خواسته ها و نیازهای فطری، معقول و منطقی انسان فرو فرستاده شده است^۲ و روشن است آیینی که برشالوده فطرت و عقل پایه ریزی شده باشد نمی تواند نسبت به یکی از اولی ترین و بدیهی ترین نیازهای فطری و عقلی انسان و جوامع انسانی یعنی حکومت بی اعتنا باشد. از دیدگاه اسلام، حاکمیت مطلق جهان آفرینش فقط از آن خداوند است^۳ و تنها اوست که به عنوان هستی بخش مطلق بر همه هستی ولایت تکوینی و تشریعی دارد.

نحوه اعمال حاکمیت خداوند بر انسان به عنوان موجودی عاقل، کمال خواه، مختار و مسؤول سرنوشت خویش چنین است که رهبرانی از سوی خویش با اختیارات ویژه همراه با ضوابط، شرایط و قوانین تعیین شده فرستاده است و آنان موظفند راههای عملی حاکمیت خداوند نسبت به انسان را در قالب حکومت دینی به منصه ظهور برسانند.^۴ از مهمترین صفات بایسته و ویژگیهایی که این رهبران و مدیران باید داشته باشند مقام اخلاقی آنان است. از بررسی آیات و روایات چنین بر می آید که خداوند پس از آن که پیامبر خود را به آداب الهی مودب و در ظل عنایات خویش تربیت کرد سیاست و امور

^۱ ابراهیم زاده آملی، عبد الله، حاکمیت دینی، قم، پژوهشکده تحقیقات اسلامی، ۱۳۸۷، ص ۳۰.

^۲ روم، ۳۰.

^۳ فرقان، ۲؛ نور، ۴۲؛ فاطر، ۱۳؛ ص، ۱۰؛ شوری، ۴۹؛ فتح، ۱۴.

^۴ ابراهیم زاده آملی، عبد الله، حاکمیت دینی، ص ۶۵.

بندگانش را به او واگذار نمود^۱ بدین ترتیب یکی از مسائل اساسی در حوزه سیاست اسلامی پابندی به اصول و ارزشهای اخلاقی است.

نظام سیاسی اسلام در عصر حاضر که داعیه دار بر پایی اسلام ناب محمدی (صلی الله علیه و آله) و حفظ کرامت انسانی و دفاع از حقوق افراد است نیازمند به دکتین اخلاقی - سیاسی که برخاسته از قرآن کریم و احادیث نبوی و ائمه اطهار علیهم السلام است، می باشد. چون بسیاری از مشکلات و مصائب که در جهان کنونی وجود دارد به این علت است که سیاستمداران اخلاق را پشت دروازه های سیاست جا گذاشته اند. و اما کسانی که پابند به دین خدا هستند، اعتقاد به این دارند که اخلاق اسلامی در تمام صحنه های زندگی باید حاکم شود و سیاستمداران علاوه بر آگاهی های عمومی و تخصصی و مهارتها و زبردستی ها در اجرای آموخته ها به عنصر مهم و نقش آفرین دیگری بنام اخلاق نیازمند است چه بسا افرادی که از جهت علم و دانش، مناسب رهبری باشند ولی باز هم گرفتار مشکلات و مصائب و ناکامیهای شوند که ریشه در خلیات نامناسب دارد و عدم آن، شخص را در کارکرد خود عاجز نماید.^۲

باید توجه داشت که ضرورت تبیین اخلاق سیاسی از آنجا نشأت می گیرد که جامعه سیاسی در حال حاضر دچار مشکلاتی در این زمینه است و علت چنین مشکلاتی را می توان در عواملی جستجو کرد از جمله اینکه آثار مدون و مکتوبی که از دستورات دین استنباط شده باشد در این رابطه وجود ندارد بدین جهت باید به آیات و روایات رجوع نمود تا از این طریق در راستای بر طرف نمودن مشکلات اخلاقی برخی از سیاستمداران حرکت کرد و از این طریق به اهداف مورد نظر خداوند در حکومت دینی دست یافت.

خوشبختانه در متون و منابع دینی مطالب ارزنده و فراوانی در این خصوص به چشم می خورد که همگی بیانگر اخلاق سیاسی بوده و رعایت این دستورات می تواند چراغ روشنی فرا روی مردم و سیاستمداران اسلامی قرار دهد و آنان را در مسیر پر فراز و نشیب سیاست و مأموریت خویش یاری رساند. این فعالیت می تواند از طریق تبیین قسمتی از دستورات اسلام که همسو با نیازهای مردم و سیاستمداران است و به رفع بخشی از معضلات و مشکلات نظام سیاسی باشد کمک نماید. در نهایت می توان گفت که مسأله اصلی این پژوهش آن است که دستورات اخلاقی مورد نظر اسلام که سیاسیون باید

۱ کلینی، محمد بن یعقوب، *اصول کافی*، ترجمه محمد باقر کمره ای، ج ۱، تهران، اسوه، ۱۳۷۹، صص ۲۰۷-۲۰۸. (امام صادق (ع) فرمودند: ان الله ادب نبيه فاحسن اديه فلما اكمل له الادب قال انك لعلی خلق عظیم ثم فوض امر الدين و الامة لیسوس عباده : براستی خداوند عزوجل پیامبر خود را تربیت نمود و به وجهی نیکو پرورید پس هنگامی که تربیت و ادب او را به حد کمال رسانید فرمود براستی تو بر خلقی بزرگ آراسته ای آن گاه امر دین و امت (حکومت) را به او واگذار کرد تا سیاست بندگانش را عهده دار گردد.)

۲ واثقی، قاسم، *درس های اخلاق مدیریت*، ج ۴، تهران، سازمان تبلیغات اسلامی، ۱۳۷۶ ش، ص ۱۰.

متخلق به آن شوند از دیدگاه اسلام و با توجه به آیات و روایات چه مواردی است و از تبیین این دستورات است که می توان به ضرورت آن در نفی آسیب ها و مشکلاتی که ممکن است برای سیاستمداران بوجود آید رسید.

۲- اهمیت و ارزش تحقیق

یکی از ارکان اساسی سعادت، در زندگی مادی و معنوی انسان، اخلاق و فضائل اخلاقی است، زیرا در پرتو محاسن اخلاقی و خلقیات حمیده، موجبات تحکیم روابط اجتماعی فراهم می گردد، برخوردهای محبت بار که بر اساس یک سلسله اعتقادات اخلاقی صورت می گیرد شور و نشاط را به کالبد زندگی می دمد و زندگی فردی و اجتماعی را در مسیر تعالی و تکامل به کام انسان گوارا می سازد. تأثیر محاسن اخلاقی در زندگی اقوام و ملتها تا جایی است که هرگاه آن را مایه حیات انسانی و فرهنگی جامعه به حساب آوریم مبالغه گویی نکرده ایم.

مطالعه تاریخ این نکته را به ما ثابت می کند که یکی از مهمترین عامل موفقیت ها و پیروزی ها و یا شکست ها و ناکامی های جوامع بشری عامل اخلاقی بوده است. ملتی که حرکت های خود را در چارچوب محاسن اخلاقی به پیش ببرد قله سعادت و پیروزی را فتح خواهد کرد و در جامعه ای که فضایل اخلاقی قربانی شود و جای آن به رذایل شیطانی داده شود سقوط و انحطاط دامن گیر آن حکومت و جامعه خواهد شد.

پیامبران و امامان علیهم السلام که بزرگترین رهبران و حاکمان جامعه بشری اند از جمله صفات بایسته آنان مقام معنوی و اخلاقی آنان است. آنان از پایه گذاران نهضت اخلاقی بوده اند و در بسیاری از روایاتی که از آنان به ما رسیده ویژگیها و خصوصیات اخلاقی و روحانی یک حاکم سیاستمدار بیان شده است، خصوصیتی که عقل و شرع آنان را برای پیشوایی امت لازم و حتمی می شمارد. دقت و بررسی در این گونه روایات و همچنین آیات قرآن انسان را به این هدف رهنمون می سازد که مسأله اخلاق در حکومت و سیاست از دیدگاه اسلام آنقدر حایز اهمیت است که منصب حکومت و رهبری بر امت بر پایه تعالی معنوی و اخلاقی حاکمان قرار گرفته است و صلاحیت اخلاقی مسؤولین نظام سیاسی یکی از ابزارهای مهم و لازم در امر مدیریت و از موجبات و لوازم برای بقای حکومت و عدم آن از آفات حکومت خواهد بود.

مسلماً شناخت این اصول اخلاقی و بکار گیری آن در سیاست و کشور داری می تواند قسمت اعظمی از مشکلات موجود در نظام سیاسی را مرتفع نماید. چرا که تبیین اهمیت و جایگاه و بکار بستن

این ویژگیها در امور سیاست می تواند به شفاف سازی و تعامل صحیح افراد و مسئولین حکومتی منجر شده و از این طریق اعمال حاکمیت را تسهیل و پایه های حکومت را مستحکم نماید.

رابطه این مبانی و اصول اخلاقی با مسائل مربوط به کشور داری و سیاست رابطه ای تنگاتنگ و همه جانبه است به گونه ای که نوع نگاه به این مسائل اخلاقی تفاوت در اجزاء سیاست را به همراه خواهد داشت. اهداف، رویکردها، روشها، رابطه ها و دیگر ابعاد سیاست تحت تأثیر دیدگاه حاکمان به این اصول اخلاقی است به گونه ای که اگر نگاه حاکم به خود و کسانی که تحت امر او هستند به عنوان اشرف مخلوقات، دیدی کرامت مدار و عزتمند باشد به گونه ای برای تأمین نیازهای آنها برنامه ریزی و اعمال مدیریت می کند که قابل قیاس با زمانی که به عنوان یک موجود ذاتاً آلوده به گناه و مقهور تمایلات نفسانی و دچار رذایل اخلاقی می نگرد نخواهد بود.

پیش نیاز دست یابی به حکومت و کشور داری صحیح و مورد نظر اسلام، شناخت صحیح اصول اخلاق سیاسی و عمل به آنها ست. دست یابی به این اصول نیز فقط از طریق مراجعه به آموزه های قرآنی و روایی امکان پذیر و منحصر به فرد و بدون عیب خواهد بود، چون تنها خداوند است که انسان و تمام زوایای خلقتش و آن چه که برای رسیدن او به سعادت و کمال لازم است را می شناسد و آنها را از طریق قرآن و سخنان پیامبر و ائمه معصومین علیهم السلام که مبین و مفسر قرآن هستند فرستاده است. تحقیق حاضر به منظور ارائه اصول و مبانی و بایسته ها و نبایسته های اخلاق سیاسی که برگرفته از قرآن کریم و روایات است تهیه گردیده است و انتظار می رود که نتایج حاصل از این تحقیق در دو مورد عمده زیر مورد استفاده قرار گیرد:

الف) کاربردهای نظری و تئوریک:

- ۱- بخشی از اصول زیر بنایی اخلاق سیاسی را برای مسئولین حکومت اسلامی فراهم نماید.
- ۲- رد نظریه کسانی که قائل به جدایی اخلاق از سیاست بوده و می گویند اسلام در سیاست وارد نشده است.

ب) کاربردهای عملی:

- ۱- گامی در جهت سوق دهی هر چه بیشتر مسئولین نظام سیاسی به سمت کاربرد اصول اخلاق اسلامی در عرصه سیاست و حکومت.
- ۲- آشنا شدن مردم و علاقمندان ورود به عرصه سیاست با ویژگیهای اخلاق سیاسی مورد نظر اسلام و سعی در متخلق شدن به این صفات جهت خدمت هر چه بهتر به مردم و بالا بردن عزت نظام اسلامی.

۳- اهداف تحقیق

این پژوهش در صدد آن است که از طریق مطالعه قرآن کریم و روایات ائمه معصومین علیهم السلام و همچنین مراجعه به کتب تفسیر و تألیفات پیرامون موضوع تحقیق، اصول و ارزشهای اسلامی در رفتار سیاسی را بررسی نموده تا از این طریق به اخلاق سیاسی که در قرآن و روایات به آن پرداخته شده است، دست یابد.

هدف کلی:

تبیین اصول و ارزشهای اخلاقی در رفتار سیاسی و بیان خصوصیات اخلاقی سیاستمداران از منظر قرآن و روایات.

هدفهای ویژه:

- ۱- تعریف و تبیین اخلاق و اقسام آن.
- ۲- تبیین اخلاق سیاسی.
- ۳- تبیین رابطه اخلاق و سیاست.
- ۴- بررسی دلالت آیات قرآن کریم و روایات بر اصول اخلاق سیاسی.
- ۵- بایسته های اخلاق سیاسی در قرآن و روایات.
- ۶- آسیب های اخلاقی مسئولان از دیدگاه قرآن و روایات.

۴- سؤالات اصلی و فرعی تحقیق :

سؤالات اصلی:

- ۱- اصول و ارزشهای اخلاقی در رفتار سیاسی از دیدگاه قرآن و روایات کدام است؟
- ۲- چه خصوصیات و ویژگیهای اخلاقی برای سیاستمداران از قرآن کریم و روایات قابل استخراج است؟

سؤالات فرعی:

- ۱- تعریف اخلاق و اقسام آن کدام است؟
- ۲- منظور از اخلاق سیاسی چیست؟
- ۳- چه رابطه ای بین اخلاق و سیاست وجود دارد؟
- ۴- آسیب های اخلاقی مسوولین از منظر قرآن و روایات کدام است؟

۵- بیان نوع و روش تحقیق

تحقیق حاضر از نوع تحقیقات توصیفی است که از روش کتابخانه ای و اسنادی و از ابزار فیش برداری استفاده نموده است. در این پژوهش مراحل زیر در زمینه گردآوری داده ها انجام گرفته است:

۱) کتاب شناسی و منبع شناسی

ابتدا متونی که در ارتباط مستقیم با موضوع تحقیق بودند اعم از کتاب، فصلنامه های تخصصی، مقاله ها و سپس منابعی که بطور غیر مستقیم با موضوع ارتباط داشتند را مورد شناسایی قرار داده و لیستی از منابع دست اول و دوم تهیه شد.

۲) مراجعه به منابع و فیش برداری:

در این مرحله پس از تهیه لیستی از منابع دست اول و دوم به این آثار رجوع و کلیه مطالب مربوط به موضوع از میان تألیفات استخراج و به صورت دسته بندی شده در فیش های جدا گانه ثبت گردید، که حاصل این فیش برداری مطالب بسیار زیادی بوده که در ثبت نهایی پایان نامه فقط به مطالب مهم و اساسی پرداخته شد و با توجه به یک بافت تحلیلی، منطقی از آن ها استفاده گردید.

۶- پیشینه و تاریخچه موضوع تحقیق:

آثار و تألیفاتی که مشخصاً دارای عنوان "اخلاق سیاسی در قرآن و روایات" باشد یافت نشد اما در تدوین این تحقیق می توان از آثاری که در زمینه های اخلاق مدیریت و مدیریت اسلامی به رشته تحریر در آمده است استفاده نمود که در اینجا به چند مورد از آن ها اشاره خواهیم کرد:

۱- درسهایی از اخلاق مدیریت:^۱ این کتاب ضمن بررسی اجمالی مفهوم اخلاق سیاسی و اخلاق مدیریتی به یکی از ویژگیهای بسیار مهم مدیران که سعه صدر و پرهیز از شتابزدگی است پرداخته است ولی ویژگیهای دیگر مسئولین سیاسی را مورد بررسی قرار نداده است.

۲- اخلاق مدیریت در اسلام:^۲ این کتاب همانند کتاب پیشین به بررسی واژه مدیریت، شیوه های مدیریت، و اصول مدیریت اسلامی پرداخته و همچنین شرح صدر، عوامل شرح صدر، علایم شرح صدر را به صورت مفصل مورد بررسی قرار داده است و دیگر ویژگیهای اخلاقی مدیران و مسئولین نظام اسلامی از دیدگاه قرآن و روایات مورد تحقیق قرار نگرفته است.

^۱ واقتی، قاسم، *درسهایی از اخلاق مدیریت*، قم، سازمان تبلیغات اسلامی، ۱۳۷۶ ش.

^۲ محمدی ری شهری، محمد، *اخلاق مدیریت در اسلام*، قم، الهادی، ۱۳۷۲ ش.

۳- اخلاق کارگزاران در کلام و پیام حضرت امام خمینی (رحمه الله علیه):^۱ این کتاب اثر مفید و ارزشمندی است که در این زمینه به رشته تحریر در آمده است. این کتاب تعداد زیادی از صفات و ویژگیهایی که یک مسئول نظام اسلامی باید داشته باشد را از دیدگاه حضرت امام خمینی رحمه الله علیه مورد بررسی قرار داده اما آیات و روایاتی که در این زمینه وجود دارد را مورد بررسی و تحلیل قرار نداده است. از آنجایی که حضرت امام خمینی (ره) دارای ویژگی مرجعیت شیعه و ولی امر می باشند بیانات ایشان مسلماً ریشه در قرآن و روایات خواهد داشت. سعی ما در این تحقیق بر این خواهد بود که با استفاده از این منبع ارزشمند ضمن استخراج این ویژگیها از آیات و روایات به دسته بندی آنها از تحت عنوان بایسته ها و نبایسته های اخلاق سیاسی در دو حوزه فردی و اجتماعی پردازیم.

۴- دستورات اخلاقی امیر المؤمنین علیه السلام به کارگزاران:^۲ اثر مذکور در بر دارنده رهنمود های گهر بار اخلاقی حضرت علی علیه السلام به کارگزاران حکومتشان می باشد. این اثر در مقام بیان نکات اخلاقی موفق بوده است اما آیاتی از قرآن که در ارتباط با این موضوع بوده است مورد بررسی قرار نگرفته است.

۵- بررسی اخلاق و سیاست در اندیشه خواجه نظام الملک:^۳ این رساله به بررسی تعریف اخلاق و سیاست و تبیین نظریه هایی که پیرامون ارتباط اخلاق و سیاست وجود دارد پرداخته و اندیشه سیاسی خواجه نظام الملک را مورد بررسی قرار داده است اما به تبیین بایسته ها و نبایسته های اخلاق سیاسی که بحث اصلی موضوع ماست نپرداخته است.

۶- رابطه اخلاق و سیاست از دیدگاه حضرت علی علیه السلام:^۴ هدف از این اثر بررسی دیدگاه اسلام به عنوان آخرین دین الهی نسبت به رابطه اخلاق و سیاست است. بدین منظور بعد از بررسی مفهوم اخلاق و سیاست در منابع دینی و بررسی اخلاق و سیاست در آراء اندیشمندان غربی و متفکران اسلامی به بررسی سیره سیاسی حضرت علی علیه السلام در دوران خلفا و پیامبر(ص) پرداخته و با دلایلی اثبات کرده است که اخلاق و سیاست در سیره عملی حکومت حضرت علی علیه السلام با

۱ دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، *اخلاق کارگزاران*، قم، انتشارات اسلامی، ۱۳۷۵ ش.

۲ دنبلی، مهناز، *دستورات اخلاقی امیر المؤمنین علیه السلام به کارگزاران*، پایان نامه کارشناسی ارشد، به راهنمایی دکتر فتح الله نجارزادگان، قم، دانشکده اصول دین، ۱۳۸۱ ش.

۳ آقاجانی نتاج، مهدی، *بررسی اخلاق و سیاست در اندیشه خواجه نظام الملک*، پایان نامه کارشناسی ارشد، به راهنمایی دکتر محسن کدیور، تهران، دانشگاه تربیت مدرس، ۱۳۸۱ ش.

۴ شیرینی، مصطفی، *رابطه اخلاق و سیاست از دیدگاه حضرت علی علیه السلام*، پایان نامه کارشناسی ارشد، به راهنمایی دکتر محمد رضا طباطبایی، تهران، دانشگاه امام صادق(ع)، ۱۳۸۰ ش.